

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення методичної ради
університету
29 серпня 2024 року
протокол № 1 .

Перша проректорка, голова методичної
ради університету, кандидатка наук з
державного управління, доцентка

_____ Ірина КОВТУН
_____ 2024 року

М.П.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«Право Європейського Союзу»
для підготовки фахівців на першому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавр
за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право
за заочною формою навчання**

м. Хмельницький
2024

РОЗРОБНИК:

професорка кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, професорка

Олена ЧЕРНЯК

28 серпня 2024 року

Доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі права

Алла КІРИК

28 серпня 2024 року

Доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук

Віталія РОМАНЮК

28 серпня 2024 року

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри міжнародного та європейського права
28 серпня 2024 року, протокол № 1

Завідувач кафедри, міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Світлана ЛОЗІНСЬКА

28 серпня 2024 року

Декан юридичного факультету
28 серпня 2024 року

Віктор ЗАХАРЧУК

Обліковий обсяг програми – 1,76 ум.др.арк.

ЗМІСТ

Стор.

1.	Структура вивчення навчальної дисципліни		3
1.1.	Тематичний план навчальної дисципліни		3
1.2.	Лекції		4
1.3.	Семінарські заняття		7
1.4.	Самостійна робота студентів		12
1.5.	Підсумковий контроль		14
2.	Схема нарахування балів		15
3.	Рекомендовані джерела		18
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті		26

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

4.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва тем	Кількість годин					
		Заочна форма навчання					
		Усього	у тому числі				
Лекції	Сем. (прак).		Лабор.	Ін.зав.	СРС		
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Виникнення та розвиток Європейського Союзу	9	1	1	–	–	7
2.	Поняття та види компетенції Європейського Союзу	11	1	1	–	–	9
3.	Поняття та класифікація джерел права Європейського Союзу	11	1	-	–	–	10
4.	Правовий статус людини і громадянина в Європейському Союзі	9	1	-	–	–	8
5.	Інституційна система Європейського Союзу	11	2	2	–	–	7
6.	Прийняття та виконання рішень в Європейському Союзі	9	-	2	–	–	7
7.	Основні свободи внутрішнього ринку Європейського Союзу	9	2	1	–	–	6
8.	Правове регулювання фінансових відносин в Європейському Союзі	9	-	-	–	–	9
9.	Спільні політики на напрямки діяльності Європейського Союзу	9	-	-	–	–	9
10.	Право зовнішніх зносин Європейського Союзу	9	-	-	-	-	9
11.	Історичні та політичні передумови процесів інтеграції України та Європейського Союзу	9	2	1	-	-	6
Всього годин:		105	10	8	–	–	87

1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість годин
1	2	3
1.	Виникнення та розвиток Європейського Союзу	1
1.1.	Економічні, політичні, культурні передумови виникнення ідеї об'єднання європейських держав і її еволюція.	
1.2.	Правосуб'єктність Європейського Союзу. Територія Європейського Союзу. Офіційні мови Європейського Союзу. Офіційні символи Європейського Союзу.	
1.3.	Склад і умови членства в Європейському Союзі. Порядок прийому нових членів. Можливість і умови призупинення прав членства.	
1.4.		
2.	Поняття та види компетенції Європейського Союзу	1
2.1.	Компетенція Європейського Союзу : поняття, структура і зміст .	
2.2.	Правовіджерелакомпетенції ЄвропейськогоСоюзу.	
2.3.	Розмежування сфер відання і повноважень між Європейським Союзом і державами-членами. Принцип передачі повноважень.	
2.4.	Принципи пропорційності і субсидіарності.	
2.5.	Види компетенції Європейського Союзу.	
3.	Поняття та класифікація джерел права Європейського Союзу	1
3.1.	Співвідношення понять «європейське право», «право ЄС». Право Європейського Союзу і міжнародне право. Право Європейського Союзу і національне право країн-членів.	
3.2.	Система права Європейського Союзу. Джерела права Європейського Союзу. «Первинне» і «вторинне» право.	
3.3.	Нормативно-правові акти інститутів Європейського Союзу і їх різновиди. Регламент, директива, рішення: поняття та правовий статус. Судова практика як джерело права Європейського Союзу.	
3.4.	Акти Європейського Союзу, що не мають обов'язкової сили. Декларації (хартії), висновки, рекомендації та інші види юридичних актів.	
3.5.	Загальні принципи права Європейського Союзу, їх формування та значення.	
3.6.	Поняття спільного правового надбання (AcquisCommunautaire) і його значення.	
3.7.	Відповідальність держав-учасників за порушення права Європейського Союзу.	
3.8.	Поняття та значення гармонізації, уніфікації, адаптації та апроксимації законодавства Європейського Союзу.	
4.	Правовий статус людини і громадянина в Європейському Союзі	1
4.1.	Громадянство Європейського Союзу . Джерела правового регулювання правового статусу людини і громадянина у Європейському Союзі.	
4.2.	Підстави набуття і припинення громадянства Європейського Союзу.	
4.3.	Основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Європейському Союзі . Приєднання ЄС до Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Хартія основних прав Європейського Союзу.	
4.4.	Класифікація прав людини і громадянина Європейського Союзу . Можливі обмеження щодо здійснення основних прав і свобод , їх	

4.5.	межі. Судовий захист прав і свобод . Позасудові механізми захисту прав і свобод.	
5.	Інституційна система Європейського Союзу Європейського Союзу	2
5.1.	Поняття інституцій Європейського Союзу. Інституції та інші органи Європейського Союзу. Єдність інституційної системи Європейського Союзу.	
5.2.	Правовий статус Європейської ради. Склад і порядок формування Європейської ради. Порядок скликання і проведення засідань.	
5.3.	Функції та повноваження Європейської ради.	
5.4.	Особливості функціонування Ради Європейського Союзу. Склад і порядок формування. Функції та повноваження Ради: обсяг і зміст. Повноваження в сфері законодавчої і виконавчої влади. Повноваження щодо формування органів і призначенню посадових осіб Європейського Союзу. Зовнішньополітичні та інші повноваження Ради.	
5.5.	Місце Європейського парламенту в системі органів ЄС. Склад, порядок обрання депутатів. Правовий статус депутатів Європарламенту. Керівні органи і посадові особи Європарламенту: голова, конференція голів, бюро, квестори і ін. Парламентські комісії.	
5.6.	Правовий статус Європейської комісії. Порядок формування Комісії. Правовий статус членів Комісії, гарантії їх незалежності. Генеральний директорат і інші структурні підрозділи Комісії. Політична відповідальність Комісії	
5.7.	Судова система Європейського Союзу: загальні принципи побудови. Структура і функції Суду Європейського Союзу.	
5.8.	Фінансові інституції Європейського Союзу. Суд аудиторів Європейського Союзу: склад, повноваження, функціонування.	
5.9.	Європейський центральний банк: склад, повноваження, функціонування.	
5.10.	Консультативні та дорадчі органи ЄС. Контрольні органи ЄС.	
6.	Прийняття та виконання рішень в Європейському Союзі	-
6.1.	Загальна характеристика механізму і основні різновиди прийнятих рішень. Еволюція процедури прийняття рішень. Суб'єкти і учасники прийняття рішень. Роль інститутів, консультативних органів та допоміжного апарату.	
6.2.	Система комітології і її значення.	
6.3.	Основні способи і процедури прийняття рішень.	
6.4.	Консультативна процедура і її особливості. Місце і роль консультативної процедури в прийнятті нормативно-правових актів.	
6.5.	Процедура співпраці при прийнятті нормативних правових актів.	
6.6.	Процедура спільного прийняття нормативних правових актів і її роль. Основні етапи процедури.	
6.7.	Особливості проходження проектів нормативних актів і погоджувальна процедура.	
7.	Основні свободи внутрішнього ринку Європейського Союзу	2

7.1.	Поняття та значення внутрішнього ринку ЄС. Вільний рух товарів. Вільний рух осіб. Свобода заснування та руху послуг. Вільний рух капіталів та платежів. Свободи внутрішнього ринку ЄС та право третіх країн.	
7.2.	Правове регулювання митного союзу ЄС. Основні нормативні акти, що регулюють торгівлю ЄС з третіми країнами. Основні митні режими. Загальний митний тариф: поняття, зміст, етапи формування, основні умови застосування.	
7.3.	Правові основи формування економічного і валютного союзу. Єдина валюта ЄС.	
7.4.	Антимонопольна політика та законодавство ЄС про свободу	
8.	Правове регулювання фінансових відносин в Європейському Союзі	-
8.1.	Становлення системи власних ресурсів ЄС. Бюджетний процес та бюджетний контроль в Європейському Союзі.	
8.2.	Система регулювання та функціонування банківської системи в Європейському Союзі.	
8.3.	Джерела правового регулювання ринку цінних паперів в ЄС. Обіг цінних паперів в Європейському Союзі.	
9.	Спільні політики на напрямки діяльності Європейського Союзу	-
9.1.	Спільна зовнішня політика і політика безпеки.	
9.2.	Спільна торговельна політика Євросоюзу.	
9.3.	Співробітництво у сфері простору свободи , безпеки та юстиції . Європейське оборонне відомство , Європол, Євроюст, Європейська агенція з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах ЄС Законодавство ЄС у сфері економічної злочинності , незаконного обігу наркотичних засобів, корупції та інших категорій злочинів.	
9.4.	Антитерористичне законодавство ЄС.	
10.	Право зовнішніх зносин Європейського Союзу	-
10.1.	Міжнародна правосуб'єктність Європейського Союзу.	
10.2.	Правові основи зовнішньополітичних відносин Європейського Союзу.	
10.3.	Зовнішньополітична діяльність Європейського Союзу . Відносини Європейського Союзу з міжнародними організаціями . Делегації Європейського Союзу.	
10.4.	Договірна практика Європейського Союзу : двосторонні, багатосторонні та змішані договори. Правоздатність Союзу щодо укладання міжнародних угод. Процедури укладання міжнародних угод.	
10.5.	Співробітництво Європейського Союзу з міжнародними організаціями.	
10.6.	Візовий режим . Уніфікація віз та порядку їх видачі у рамках Європейського Союзу. Національні візи та порядок пересування у Шенгенській зоні осіб, які мають національні візи.	
10.7.	Співробітництво з третіми країнами і гуманітарна допомога .	
10.8.	Санкційна політика Європейського Союзу.	
11.	Історичні та політичні передумови процесів інтеграції України та Європейського Союзу	2

11.1.	Формування договірно-правових і політичних засад співробітництва України і Європейського Союзу. Критерії розширення і поглиблення Європейської інтеграції. Східне партнерство+.	
11.2.	Політика ЄС щодо України на різних етапах взаємовідносин..	
11.3.	Угода про партнерство та співробітництво. Порядок денний асоціації України та Європейського Союзу. Угода про асоціацію:	
11.4.	історія, етапи ратифікації, наслідки для України.	
11.5.	Вступ України до Європейського Союзу.	
	Допомога ЄС під час воєнної агресії Російської Федерації.	
	Усього	10

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1

Тема 1. Виникнення та розвиток Європейського Союзу.

Тема 2. Поняття та види компетенції Європейського Союзу

Питання для усного опитування та дискусії

- 1.1. Економічні, політичні, культурні передумови виникнення ідеї об'єднання європейських держав і її еволюція.
- 1.2. Правосуб'єктність Європейського Союзу. Територія Європейського Союзу. Офіційні мови Європейського Союзу. Офіційні символи Європейського Союзу.
- 1.3. Головні засади, цілі, завдання та принципи ЄС на сучасному етапі.
- 1.4. Історія розширення Європейського Союзу.
- 1.5. Склад і умови членства в Європейському Союзі. Порядок прийому нових членів.
- 1.6. Можливість і умови призупинення прав членства. Вexit: передумови, наслідки.
- 1.7. Компетенція Європейського Союзу: поняття, структура і зміст. Правові джерела компетенції Європейського Союзу.
- 1.8. Розмежування сфер відання і повноважень між Європейським Союзом і державами членами. Принцип передачі повноважень. Принципи пропорційності і субсидіарності.
- 1.9. Види компетенції Європейського Союзу.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: європейська інтеграція, європейські спільноти, Європейський Союз, країна-член, треті країни, план Маршала, міжнародні організації, міжнародна правосуб'єктність, Копенгагенські критерії, геополітика.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Основні етапи утворення Європейського Союзу та формуванню сучасного права ЄС можна пов'язати з низкою міжнародно-правових актів та подій. Перш за все це стосується підписання та набуття чинності такими актами первинного права ЄС як Паризький договір 1951 р., Римські договори 1957 р., Договір про злиття 1965 р., Єдиний європейський акт 1986 р., Маастрихтський договір 1992 р. тощо.

Початком європейської інтеграції вважається 9 травня 1950 р., коли міністр закордонних справ Франції Р. Шуманн запропонував створити спільний ринок вугільної і сталеливарної продукції Франції, ФРН та інших західноєвропейських країн ("план Шуманна"). 18 квітня 1951 р. "план Шуманна" реалізовано підписанням Паризького договору про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС). Наприкінці 1955 р. на конференції у м. Мессіні країни "європейської шістки" домовилися про заснування Європейського

співтовариства з атомної енергетики (Євроатом), а на початку 1957 р. – про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС). Для розвитку цих домовленостей 23 березня 1957 р. в Римі відбулося підписання Договору про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євроатом).

Слід підкреслити, що можливість будь-якої європейської держави стати повноправним членом ЄС було передбачено Римським договором. У червні 1993 р. Європейська Рада на своєму засіданні в Копенгагені визнала право країн Центральної та Східної Європи на вступ до ЄС після досягнення ними вимог за трьома групами критеріїв, які дістали назву «Копенгагенських критеріїв»: – політичні – досягнення країною-кандидатом стабільності установ, які гарантують демократію, верховенство закону, а також дотримання прав людини й захист прав меншин; – економічні – наявність розвинутої ринкової економіки та здатність витримати тиск конкуренції й ринкових сил у межах ЄС; – членські - спроможність узяти на себе зобов'язання, що випливають із членства в ЄС, зокрема, визнання завдань політичного, економічного та валютного об'єднання.

За порушення державою-членом цінностей Європейського союзу, відповідно до Договору про Європейський Союз, передбачено трьох ступеневу процедуру призупинення членства, зокрема, призупинення права голосу такої держави в інституціях. Призупинення членства розглядається як найсуворіший вид політичної відповідальності держави-члена за несумлінну поведінку в ЄС.

Порядок виходу держави-члена з ЄС регламентовано ст. 50 Договору про Європейський Союз. Згідно з цією статтею будь-яка держава-член як суверенний суб'єкт може прийняти рішення про вихід із Союзу згідно зі своїми конституційними вимогами. Відбувається виключно добровільно. Держава-член, що вирішила вийти з Союзу, повинна повідомити про свій намір Європейську Раду. З державою проводяться переговори та укладається угода, в якій формуються положення про особливості її виходу з урахуванням рамок майбутніх відносин з Союзом. 29 березня 2017 року Британія офіційно розпочала процедуру припинення членства в Європейському Союзі. 31 січня 2020 року Велика Британія покинула Європейський Союз. Компетенція ЄС – сукупність прав і повноважень, необхідних для реалізації мети, завдань і цілей Європейського Союзу.

Держави-члени делегували значну частину своїх повноважень Європейському Союзу, закріпивши це в установчих договорах (Договорі про ЄС та Договорі про функціонування ЄС). Таке делегування відбулося у багатьох сферах, починаючи з комерційних питань та закінчуючи соціальним захистом або правами споживачів. Водночас залишаються сфери, віднесені до компетенції держав-членів. Ці сфери становлять внутрішньодержавний інтерес та захищені від втручання з боку ЄС, однак не можуть реалізовуватися державами-членами на шкоду Союзові. Зокрема, це форма правління, адміністративний поділ, система органів державної влади, судоустрій, громадянство, державні кордони, національна безпека та оборона тощо.

Розмежування повноважень ЄС та держав-членів відбувається згідно з принципами надання повноважень та принципом субсидіарності. Відповідно до принципу надання повноважень (ч. 1 та 2 ст. 5 Договору про ЄС) Союз діє лише в межах тих повноважень, які надані державами-членами та закріплені в його установчих договорах. Отже, повноваження, яких не надано Союзові, залишаються за державами-членами. Відповідно до принципу субсидіарності (ч. 2 ст. 2 Договору про функціонування ЄС) здійснювати законодавчу діяльність і ухвалювати юридично обов'язкові акти можуть або ЄС, або держави-члени залежно від того, хто більш ефективно буде її здійснювати. При цьому держави-члени здійснюють свої повноваження лише в обсязі, в якому Союз не застосовує свої повноваження.

Семінарське заняття 2.

Тема 4. Інституційна система Європейського Союзу

Питання для усного опитування та дискусії

4.1. Поняття інституцій Європейського Союзу. Інституції та інші органи Європейського Союзу.

4.2. Правовий статус Європейської ради. Склад і порядок формування Європейської ради. Порядок скликання і проведення засідань. Голова Європейської ради. Повноваження Голови Європейської ради. Функції та повноваження Європейської ради. Висновки Європейської Ради та порядок їх реалізації. Спеціальні повноваження Європейської ради.

4.3. Особливості функціонування Ради Європейського Союзу. Склад і порядок формування. Загальна і спеціальна Рада. Внутрішня організація (Комітет постійних представників, робочі групи, генеральний секретаріат). Пост голови Ради і порядок його заміщення. Функції та повноваження Ради: обсяг зміст. Повноваження в сфері законодавчої і виконавчої влади. Повноваження щодо формування органів і призначенню посадових осіб Європейського Союзу. Зовнішньополітичні та інші повноваження Ради.

4.4. Місце Європейського парламенту в системі органів ЄС. Склад, порядок обрання депутатів. Правовий статус депутатів Європарламенту. Керівні органи і посадові особи Європарламенту: голова, конференція голів, бюро, квестори і ін. Парламентські комісії. Юридична і політична відповідальність Європарламенту і його членів. Депутатський імунітет.

4.5. Правовий статус Європейської комісії. Порядок формування Комісії. Правовий статус членів Комісії, гарантії незалежності. Голова Комісії, його основні повноваження. Правове становище заступників голови і комісарів ЄС. Генеральний директорат і інші структурні підрозділи Комісії. Політична відповідальність Комісії

4.6. Судова система Європейського Союзу: загальні принципи побудови. Структура і функції Суду Європейського Союзу.

4.7. Фінансові інституції Європейського Союзу. Суд аудиторів Європейського Союзу: склад, повноваження, функціонування. Європейський центральний банк: склад, повноваження, функціонування.

4.8. Консультативні та дорадчі органи ЄС. Контрольні органи ЄС.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: інституційна система, органи Європейського Союзу, фінансові інституції, консультативні органи, дорадчі органи, контрольні органи.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Інститути ЄС виступають основними регуляторами інтеграційних процесів, забезпечуючи послідовність та ефективність політики і дій цієї організації. Унікальність інституційного механізму полягає в тому, що інститути ЄС наділені виключною компетенцією у певних сферах, які раніше належали до суверенних прерогатив держав – учасниць ЄС: вони можуть ухвалювати нормативно-правові акти більшістю голосів і зобов'язувати ними фізичних, юридичних осіб, органи держав безпосередньо, без трансформації цих актів у внутрішні правопорядки.

У широкому сенсі під інституційним механізмом ЄС слід розуміти всю сукупність інститутів, органів та установ, які разом забезпечують реалізацію завдань ЄС і сприяють досягненню поставлених ним цілей.

У вузькому сенсі він включає до свого складу сім інститутів: Європейський Парламент, Європейську Раду, Раду ЄС, Європейську Комісію, Суд ЄС, Рахункову палату та Центральний європейський банк (ст. 13 Договору про Євросоюз).

Європейський Парламент є законодавчим органом ЄС, що обирається прямим голосуванням громадянами ЄС. Основними функціями Європейського Парламенту є: законодавча влада,

бюджетні повноваження, повноваження контролю над органами Європейського Союзу, особливо над Європейською Комісією.

Європейська Рада - політичний керівний орган ЄС, який дає імпульси, напрямки розвитку, визначає цілі та загальні орієнтири для держав-учасників. До складу Європейської Ради входять голови держав або урядів держав-членів, Голова Європейської Ради та Голова Комісії. Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки бере участь в її роботі.

Рада Європейського Союзу, або Рада міністрів (The Council of the European Union) – постійно діючий орган ЄС, розташований в Брюсселі. Формування Ради ЄС відбувається за такою процедурою: кожна держава-учасник відсилає до Ради міністра національного уряду представника, який діє від імені уряду країни, що його направила. Дії представника мають обов'язковий характер для держави-члена ЄС. Якщо держава федеративна, то кожен суб'єкт федерації може послати свого міністра до Ради ЄС. Крім цього, в засіданнях беруть участь державні секретарі унітарних держав. До Ради входять міністри закордонних справ держав-членів ЄС. Однак отримала розвиток практика скликання Ради у складі інших, галузевих міністрів: економіки і фінансів, юстиції і внутрішніх справ, сільського господарства тощо.

В інституційній системі ЄС Європейська Комісія займає надзвичайно важливе місце. В її руках зосереджена законодавча ініціатива. Вона наділена широкими повноваженнями в галузі розробки вторинного законодавства, здійснення спільних політик, контролю над дотриманням права ЄС. Від її активності, складу, порядку функціонування залежать сьогодення і майбутнє ЄС. Як вищий виконавчий орган Європейського Союзу, Комісія діє на постійній основі. До складу Єврокомісії входить Верховний представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки, який призначається Європейською Радою. Він виконує функції одного із заступників Голови ЄК. Єврокомісія має права реалізації, управління та контролю. Вона відповідальна за планування і реалізацію загальної політики, виконання бюджету і управління програмами Європейського Співтовариства. Як «охоронниця Договорів», вона також стежить за виконанням європейського законодавства.

Суд Європейського Союзу (також Європейський суд, Суд справедливості) складається з двох основних органів: Основний суд – розглядає справи направлені від національних судів, певні анулювання та апеляції. Загальний суд – розглядає анулювання від фізичних і юридичних осіб і в деяких випадках від урядовців ЄС. На практиці це означає, що цей суд займається спірними питаннями, справами з державної допомоги, торгівлі, сільського господарства та торгових марок.

Європейський центральний банк. Центральний банк Євросоюзу та зони євро, який контролює монетарну політику і підтримує цінову стабільність. Заснований 1 червня 1998 р. і є частиною Європейської системи центральних банків, що охоплює всі національні банки ЄС. Штаб-квартира Євробанку розташована в німецькому місті Франкфурт-на-Майні. До його штату входять представники усіх країн-членів ЄС. Центральний банк є повністю незалежним від решти органів ЄС.

Європейський суд аудиторів. Основним завданням Європейського суду аудиторів (Рахункової палати ЄС) є забезпечення того, щоб кошти платників податків правильно використовувалися. Парламент використовує аудиторські звіти, зібрані Палатою за кожний фінансовий рік, при ухваленні бюджетного плану, який надає Єврокомісія. Суд аудиторів також надає оцінки фінансовому законодавству та пропозиції щодо боротьби з шахрайством. Європейський суд аудиторів, заснований 1975 р. був створений незалежним інститутом ЄС. У своєму складі має по одному представнику з кожної країни-члена, яких призначає Рада ЄС на кожні шість років. Кожні три роки один з них вибирається на посаду Президента Палати.

Говорячи про контрольні органи слід визначити їх систему, її розвиток на сучасному етапі. Визначити склад і порядок формування Рахункової палати, її внутрішню організацію, повноваження та порядок їх реалізації. У питанні слід також звернути увагу на правовий статус Європейського омбудсмена, порядок його обрання та припинення його повноважень. Визначити повноваження Омбудсмена та порядок звернення до нього. Розкрити підстави та процедури розгляду Омбудсманом справ за фактами «порушення порядку управління» іншими

органами ЄС.

Також слід розглянути консультативні органи ЄС. Причини і цілі створення консультативних органів Європейського Союзу, особливості їх правового статусу. Основні та допоміжні консультативні органи.

Семінарське заняття 3.

Тема 5. Прийняття та виконання рішень в Європейському Союзі

Питання для усного опитування та дискусії

5.1. Загальна характеристика механізму і основні різновиди прийнятих рішень. Суб'єкти і учасники прийняття рішень. Роль інститутів, консультативних органів та допоміжного апарату.

5.2. Система комітології і її значення.

5.3. Основні способи і процедури прийняття рішень.

5.4. Консультативна процедура і її особливості. Місце і роль консультативної процедури в прийнятті нормативно-правових актів.

5.5. Процедура співпраці при прийнятті нормативних правових актів. Сфера її застосування. Учасники процедури. Особливості та основні етапи прийняття рішень.

5.6. Процедура спільного прийняття нормативних правових актів і її роль. Основні етапи процедури.

5.7. Особливості проходження проектів нормативних актів і погоджувальна процедура.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: законодавча ініціатива, законодавчий трикутник ЄС, комітологія, консультативні органи, консультативна процедура, процедура отримання згоди, погоджувальна процедура, кваліфікування більшість.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Важливість процесу прийняття рішень в ЄС, який передбачає проходження ряду процедур, де задіяні головні інститути «законодавчого трикутника» – Рада, Парламент і Комісія. Причому, головним змістом еволюції механізму було поступове наділення все більшим обсягом повноважень Європейського парламенту. Роль Європарламенту в процесі прийняття рішень важлива як для оцінки елементів наднаціональності, так і для забезпечення легітимності дій ЄС. Особливо чітко це спостерігається після підписання Лісабонського договору. Хоча один з аргументів зазначає, що навіть згідно звичної законодавчої процедури, Європарламент ділить законодавчі повноваження з Радою, тобто є «половинкою законодавця». Такий варіант підкреслює наявність системи стримувань і противаг.

Правові акти приймаються за допомогою однієї з трьох головних процедур: спільним рішенням, на підставі консультацій або процедури згоди. Головною відмінністю між ними є вид співпраці Європейського парламенту та Ради ЄС. У процесі консультацій Європейський парламент дає лише оцінку, а під час процедури прийняття спільного рішення Європейський парламент розділяє повноваження з Радою ЄС. Висуваючи новий правовий акт, Європейська комісія в свою чергу повинна визначити процедуру прийняття рішення. У більшості випадків вибір залежить від правової підстави пропозиції. В такому разі враховується думка кожного члена-партнера ЄС. Але це ніяким чином не є нівелюванням думки окремого члена.

Не потрібно забувати про проблемні точки в діяльності ЄС. Доволі актуальним у внутрішньому устрої ЄС залишається питання неоднорідності складу учасників. Серед проблем, які існують, є дилема між поступальним розвитком інтеграційного процесу та врахуванням інтересів і особливостей різних держав-членів ЄС. Власне, застосування гнучкого підходу при реалізації інтеграційних проектів дає можливість регулювати внутрішню неоднорідність ЄС. Застосування даного підходу простежується в частині прийняття спільних дій, загальних позицій або інших

рішень на основі спільних стратегій і при прийнятті законодавчих актів, що стосуються здійснення спільних дій або загальних позицій, рішення приймаються кваліфікованою більшістю голосів.

З розвитком інтеграції та поглибленням інституційних реформ процедура ухвалення рішень кваліфікованою більшістю дедалі більше витісняє одностайне голосування, яке стримує ефективне впровадження політики Спільноти (завдяки праву будь-якої країни-члена накласти на рішення вето).

Ніщський договір поширив процедуру голосування кваліфікованою більшістю ще на 27 положень, які раніше передбачали одностайне рішення. Втім, одностайність лишається головним інструментом в галузі спільної зовнішньої та безпекової політики, фіскальної політики, регіональної політики тощо. Якщо ж хтось із членів Союзу націлений голосувати проти проекту порядку денного з важливих міркувань для національної політики, голосування не проводиться, і питання може бути передане Європейській Раді для одноголосного рішення. Таким чином, якщо держава-член заперечує прийняття законопроекту, що підпадає під цю частину норми, то при його передачі для одноголосного голосування, стає можливим утриматися і, відповідно, не брати участі у здійсненні даного рішення.

Якщо спробувати описати механізм прийняття рішень у стислій формі, то його можна представити наступною послідовністю:

1. Заключається в існуванні трьох основних інститутів, які беруть участь у виробленні і прийнятті рішення: Рада ЄС, Європарламент і Комісія ЄС.
2. Існують три основні варіанти процедури прийняття рішень при взаємодії цих органів: процедура консультування, процедура отримання згоди і процедура спільного прийняття рішення.
3. Прийняття рішень в ЄС здійснюється в три етапи: внесення пропозицій, їх обговорення та безпосередньо прийняття.
4. В ЄС голосування відбувається в трьох варіантах: одноголосно, простою чи кваліфікованою більшістю. Поруч із цим не слід забувати про основний принцип, який характеризує правовий порядок Європи – внутрішнє законодавство держави, яке не повинне заперечувати правовій системі Європейського Союзу.

Згідно Лісабонського договору під «кваліфікованою більшістю голосів» мається на увазі, що, починаючи з 2014 року, для схвалення рішень Радою міністрів буде необхідна підтримка як мінімум 55% країн-членів ЄС, в яких повинно проживати не менше 65% від усього населення ЄС. Ця система буде забезпечувати подвійну легітимність прийнятих рішень.

У процедурі прийняття спільного рішення Європейський парламент та Рада ЄС мають рівнозначні правові повноваження. Європейська комісія надає пропозицію обом інстанціям. Кожна з них читає її та обговорює двічі. У разі, якщо інституції не можуть дійти згоди, пропозиція надсилається до розгляду Комітетом примирення, який утворений рівним числом представників від Ради ЄС та Європейського парламенту. Представники Європейської комісії також беруть участь у засіданнях цього комітету і беруть участь в дискусіях. При досягненні згоди, прийнятий текст надсилається Європейському парламенту та Раді ЄС на розгляд у третьому читанні, щоб ці органи змогли прийняти його як правовий акт.

Європейська комісія при здійсненні своїх завдань в першу чергу контактує з міністрами у справах ЄС в кожному з урядів 27 країн-членів. Повсякденне адміністрування ЄС здійснюється в рамках комітології (від *comitology*). Комітологія - це система численних комітетів, створених Радою ЄС при Європейській комісії, в яких відстежується виконання прийнятих законодавчих рішень ЄС. Часто законодавчий акт містить ще й положення про те, що Європейській комісії допомагає певний комітет, відповідно до процедури, відомої під назвою «комітологія». В комітетах Комісія має змогу погодити з національними урядами практичні заходи з впровадження законів. Процедура комітології передбачає три види комітетів — консультативні, адміністративні та регулятивні, очолює які завжди службовець Комісії, але складаються вони з національних чиновників.

Тема 7. Основні свободи внутрішнього ринку Європейського Союзу
Тема 11. Історичні та політичні передумови процесів інтеграції України та Європейського Союзу

Питання для усного опитування та дискусії

- 2.1. Поняття та значення внутрішнього ринку ЄС. Вільний рух товарів. Вільний рух осіб. Свобода заснування та руху послуг. Вільний рух капіталів та платежів. Свободи внутрішнього ринку ЄС та право третіх країн.
- 2.2. Правове регулювання митного союзу ЄС. Основні нормативні акти, що регулюють торгівлю ЄС з третіми країнами. Основні митні режими. Загальний митний тариф: поняття, зміст, етапи формування, основні умови застосування.
- 2.3. Правові основи формування економічного і валютного союзу. Єдина валюта ЄС.
- 2.4. Формування договірно -правових і політичних засад співробітництва України і Європейського Союзу. Критерії розширення і поглиблення Європейської інтеграції . Східне партнерство+.
- 2.5. Політика ЄС щодо України на різних етапах взаємовідносин.
- 2.6. Угода про партнерство та співробітництво.
- 2.7. Порядок денний асоціації України та Європейського Союзу.
- 2.8. Угода про асоціацію: історія, етапи ратифікації, наслідки для України.
- 2.9. Вступ України до Європейського Союзу.
- 2.10. Допомога ЄС під час воєнної агресії Російської Федерації.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: внутрішній ринок, свободи внутрішнього ринку, вільний рух товарів, вільний рух капіталу, капітал, вільний рух працівників, працівник, члени сім'ї працівника, свобода надання послуг, послуга, сфера переміщення послуги, Європейський Союз, інтеграція, європейська інтеграція, європейська інтеграція України, євроінтеграційна політика України.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Внутрішній ринок Європейського Союзу посідає одне з центральних місць у доробку європейської інтеграції. Його формування розпочалося ще на початку другої половини ХХ ст. і триває донині. Внутрішній ринок охоплює простір без внутрішніх кордонів, де згідно з положеннями Договорів забезпечено вільний рух товарів, осіб, послуг та капіталу.

Слід пам'ятати, що товари з інших країн, коли вони законно потрапляють на ринок будь-якої з держав-членів ЄС, мають такий самий статус, як і товари, які вироблено в ЄС, тобто, на них поширюються всі свободи Внутрішнього ринку ЄС.

Принципи вільного пересування осіб в межах ЄС поширюються на: 1) регулювання вільного пересування працюючих (працівників і підприємців) і непрацюючих (студентів, пенсіонерів) громадян ЄС за умови того, що вони мають достатньо фінансових ресурсів для того, щоб не обтяжувати систему соціального забезпечення держави перебування; 2) свободу ділового заснування та свободу надання й одержання послуг громадянами ЄС. У межах Союзу гарантується свобода руху працівників. Враховуючи обмеження, обумовлені міркуваннями суспільного порядку, суспільної безпеки та суспільного здоров'я, свобода руху передбачає право: (а) приймати фактично зроблені пропозиції про працевлаштування; (b) вільно рухатися в межах території держав-членів з цією метою; (c) перебувати в державі-члені з метою працевлаштування згідно з положеннями, що регулюють працевлаштування громадян цієї держави, визначених законами, підзаконними та адміністративними актами; (d) залишатися на

території держави-члена після завершення трудової діяльності згідно з умовами, визначеними в регламентах, що мають бути розроблені Комісією.

У праві Європейського Союзу заборонено обмежувати свободу надання послуг в межах Союзу громадянами держав-членів, які засновані у державі-члені, іншій ніж та, громадянам якої призначено послуги. Послугами вважаються «послуги» в межах значення Договорів, якщо їх зазвичай надають за винагороду тією мірою, якою вони не підпадають під дію положень про свободу руху товарів, капіталу та осіб. «Послугами», зокрема, є: (а) діяльність промислового характеру; (b) діяльність торгівельного характеру; (c) діяльність ремісників; (d) діяльність осіб вільних професій.

У праві ЄС забороняються обмеження щодо руху капіталу та щодо платежів між державами-членами та між державами-членами і третіми країнами. Якщо за виняткових обставин рух капіталу до або з третіх країн спричиняє або може спричинити серйозні ускладнення у функціонуванні економічного та валютного союзу, Рада за пропозицією Комісії та після проведення консультацій з Європейським центральним банком може вжити захисних заходів щодо третіх країн на період, що не перевищує шести місяців, якщо такі заходи є вкрай необхідними.

Процес створення спільного ринку мав відбуватись у два етапи. Спочатку для забезпечення свободи руху товарів і послуг потрібно було впровадити митний союз. Кількісні обмеження в торгівлі між країнами-членами були зняті 1961 р. Зниження мит у внутрішній торгівлі й упровадження спільного зовнішнього тарифу почалися 1 січня 1959 р. і тривали до 1 липня 1968 р., коли шість країн-членів утворили митний союз. Митний союз упроваджено 1 липня 1968 р. Він забороняв імпорتنі та експортні мита між країнами-членами, а також спирався на впровадження спільного митного тарифу у відносинах із третіми країнами.

Потрібно зазначити, що Договір про Європейський Союз, підписаний у Маастрихті 1991 р., уможлилював запровадження єдиної валютної політики на основі єдиної валюти та керування нею з боку єдиного центрального банку. Діяльність держав-членів та ЄС загалом передбачає поєднання таких основних принципів: стабільність цін, сильні державні фінанси та стабільні валютні умови, а також стабільний баланс платежів (ст. 119 Договору про функціонування ЄС - ДФЄС). Становлення ЕВС відбувалося в три етапи: - Етап I (1 липня 1990 - 31 грудня 1993 р.): лібералізація руху капіталу між державами-учасниками, більш тісне економіко-політичне узгодження дій урядів, розширене співробітництво Центробанків; - Етап II (1 січня 1994 - 31 грудня 1998 р.): зближення і координація внутрішньодержавних економічної і валютної політик (цілі: стабільність цін і запобігання надмірному дефіциту бюджету), створення Європейського валютного інституту (ЄВІ) і потім Європейського Центрального Банку (ЄЦБ) в 1998 р.; - Етап III (з 1 січня 1999 р.): не підлягає скасуванню встановлення валютного курсу, введення єдиної валюти на обмінному ринку та в електронній системі розрахунків; введення готівкової валюти євро.

Економічний і валютний союз (ЕВС) символізує процес гармонізації економічної та валютної політики держав-учасниць ЄС, що забезпечує можливість введення єдиної валюти євро. Його створення стало предметом Міжурядової конференції, що проходила в 1991 р. у м. Маастрихт.

Процес розвитку відносин між Україною та європейським союзом умовно можна поділити на декілька етапів.

Перший етап бере свій початок з 1991 р., тобто з моменту прийняття акту проголошення незалежності та визнання України партнером у міжнародних відносинах Європейським Союзом. Проте, на думку багатьох вчених, стартом відносин між незалежною Україною та Європейським Союзом слід вважати саме 1992 р., коли була проведена зустріч між Президентом України Л. Кравчуком і Головою Комісії Європейських Співтовариств Ж. Делором. З того часу відносини між Україною та Європейським союзом почали активно розвиватися. Цей період характеризується обранням Україною європейського шляху розвитку, налагодженням відносин з ЄС, тобто фактично закладанням фундаменту для подальших дій щодо української євроінтеграції.

За цей час Україна підписала Угоду про партнерство та співробітництво з державами-членами ЄС (червень, 1994 р.), вступила до Ради Європи (1995 р.), затвердила план дій в рамках Європейської політики сусідства, підняла питання щодо надання Україні статусу країни з ринковою економікою, стосовно безвізового режиму з ЄС та спільної розбудови кордону Україна – ЄС.

Завершенням цього етапу слід вважати ухвалення Спільної стратегії ЄС щодо України, де відзначався проєвропейський вибір нашої держави, тобто в грудні 1999 р. Можна дійти висновку, що затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС позитивно вплинули на розвиток відносин, адже передбачалося створення передумов для набуття Україною статусу члена ЄС. Другий етап бере свій початок з моменту затвердження Програми інтеграції України до ЄС (вересень, 2000 р.). Програмою були визначені короткострокові (2000—2001), середньострокові (2002—2003) та довгострокові (2004—2007) завдання інтеграції України до ЄС. Серед пріоритетних завдань: гармонізація законодавства відповідно до норм ЄС; набуття членства у Світовій організації торгівлі (СОТ); проведення переговорів щодо зони вільної торгівлі з ЄС; укладання угод про вільну торгівлю з державами ЄС та ін

Початком третього етапу можна вважати 22 лютого 2014 р. та подальшу ратифікацію Угоди про асоціацію з ЄС. З того часу діє рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України». Також відбулася ратифікація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною та було прийнято Розпорядження «Про схвалення рекомендації Ради асоціації між Україною та ЄС про імплементацію Порядку денного асоціації між Україною та ЄС» (№207).

Євроінтеграція – це не подія, а довготривалий складний процес. Це політика внутрішніх реформ у політичній, соціальній, економічній та правовій сферах. Це зміна законодавчої бази, впровадження стандартів та норм ЄС, зміна в системі вироблення та реалізації державної політики, характеру української економіки. Європейська інтеграція повинна сприйматися в першу чергу не як зовнішня, а як внутрішня державна політика, спрямована на впровадження актуальних для суспільства реформ.

На сьогоднішній день для України вступ до ЄС залишається метою, задля досягнення якої здійснюється активна діяльність в політичній, правовій, економічній та інших сферах. Намір України розбудовувати відносини з Європейським Союзом був вперше проголошений у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України». Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головної в ЄС країни, у своєму листі від імені Європейського Союзу офіційно визнав незалежність України. У подальшому стратегічний курс України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, яку схвалено 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій 14 вересня 2000 року. В ній була проголошена довготермінова стратегічна мета - європейська інтеграція України.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» однією з основоположних засад зовнішньої політики України є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС. 5 березня 2007 року Україна та ЄС розпочали переговорний процес щодо укладення нової угоди між Україною та ЄС.

9 вересня 2008 року на Паризькому саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди в форматі Угоди про асоціацію, яка будуватиметься на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції.

Відповідно до домовленостей, досягнутих в ході Паризького саміту Україна-ЄС, у 2009 року сторонами був розроблений та схвалений Порядок денний асоціації, який замінив План дій Україна – ЄС та поставив собі за мету слугувати орієнтиром для проведення реформ в Україні у процесі підготовки імплементації майбутньої Угоди про асоціацію.

На 15-му Саміті Україна-ЄС в Києві 19 грудня 2011 року переговори по майбутній Угоді про асоціацію завершилися, а 30 березня 2012 року текст майбутньої Угоди був парафований главами переговорних команд України та ЄС.

Політичну частину Угоди про асоціацію було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину — 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. З 1 листопада 2014 року здійснювалося її тимчасове застосування.

Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності 1 вересня 2017 року. Це міжнародно-правовий документ, який на договірно-правовому рівні закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Проект «Східне партнерство плюс» спрямований на країни, які досягли значних результатів у здійсненні очікуваних Брюсселем реформ. У документі перераховано низку пільг, які пропонуються учасникам нової ініціативи. Серед найважливіших – перспектива приєднання до митного, цифрового та енергетичного союзів, а також Шенгенської зони. У резолюції вкотре наголошується, що обсяг і рівень співпраці з ЄС залежить від амбіцій обох сторін, а також від темпів і якості реформ. Мета «Партнерства плюс» полягає в тому, щоб вибрати лідерів у класі та підняти їх на сходинку вище, залишивши початкове Східне партнерство ініціативою для співпраці з країнами, які не зацікавлені у співпраці з ЄС.

1.4. Самостійна робота студентів

Самостійна робота студентів заочної форми навчання передбачена навчальним планом у формі виконання контрольної роботи.

1.4.1. Завдання для контрольної роботи

Опрацювати наступні питання (законспектувативідповідний навчальний матеріал, скласти термінологічний словник, підготувати презентацію та 20 тестів (4 варіанти відповіді, 1 – вірна) сукупно з усіх питань у варіанті, окрім есе).

Есе є самостійною творчою роботою студента, що має продемонструвати наявні знання із дисципліни, а також здатність аналізувати наукову, навчальну літературу, нормативні акти, офіційні онлайн ресурси інституцій та органів ЄС.

За використання, обов'язковими є в тексті посилання на джерела, що були використані при написанні есе/навчального матеріалу. Посилання подаються у квадратних дужках з вказівкою номера джерела, за яким воно внесене у список використаних джерел, та сторінки (якщо подається точна цитата або числові дані), наприклад [3, с.8].

Технічні вимоги: текст має бути набраний шрифтом TimesNewRoman, 14 кеглем через 1,0 інтервали. Поля: верхнє – 2,0 см, нижнє – 2,0 см, лівє – 3,0 см, правє – 1,0 см. Загальний обсяг есе – до 4 сторінок формату А4, навчального матеріалу до 15 сторінок.

Варіант 1

1. Правова природа Європейського Союзу: міжнародна організація, конфедерація чи федерація? Визначте спільні та відмінні ознаки ЄС з цими формами утворень.
2. Цінності ЄС, їх практичне значення.
3. Набуття членства у Європейському Союзі. Аналіз і характеристика критеріїв та етапів.
4. Есе на тему «Позитивні та негативні наслідки розширення Європейського Союзу на політичній карті світу».

Варіант 2

1. Елементи поділу влади в організаційному механізмі Євросоюзу.
2. Статут депутатів Європейського парламенту 2005 р. Депутатські фракції (політичні групи). Правове становище європейських політичних партій (Регламент Європейського парламенту та Ради «Про статус і фінансування політичних партій на європейському рівні»).
3. Правовий статус Європейського центрального банку (ЄЦБ).
4. Скласти порівняльну таблицю інститутів ЄС за наступним критеріями: дата заснування, склад/структура, правовий статус, повноваження, форма прийняття рішень та їх юридична сила.

Варіант 3

1. Правосуб'єктність Європейського Союзу.
2. Поняття та види компетенції Європейського Союзу.
3. Роль Європейського суду справедливості у формуванні правопорядку ЄС.
4. Есе на тему: «Що потрібно зробити Україні, щоб пришвидшити вступ до ЄС. Які переваги та недоліки приєднання до ЄС».

Варіант 4

1. Визначення і місце *aquiscommunautaire* у правопорядку ЄС.
2. Засади свободи пересування в межах ЄС та співвідношення із Шенгенською візою.
3. Правове регулювання спільної аграрної політики в ЄС: виклики та перспективи.
4. Есе на тему: «Наслідки виходу Великобританії зі складу ЄС для цілісності та політичної сили ЄС».

Варіант 5

1. Охарактеризуйте сутність простору свободи, безпеки та законності.
2. Правові аспекти спільної зовнішньої політики та політики безпеки в ЄС.
3. Вплив Договору про Європейський Союз на інституційну структуру ЄС.
4. Есе на тему: «Доцільність запровадження єдиного громадянства в ЄС».

Варіант 6

1. Види, повноваження та роль прийнятих рішень консультативних органів ЄС.
2. Гармонізація національного законодавства з правом ЄС: досвід України.
3. Інкорпорація в правову систему Європейського Союзу Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.
4. Есе на тему: «Які видатки з бюджету ЄС для України за попередній і поточний рік є важливими на вашу думку?».

Варіант 7

1. Правовий статус омбудсмена ЄС. Порядок звернення до омбудсмена ЄС.
2. Особливості нормотворення в ЄС: процедура ухвалення регламентів, директив та рішень.
3. Поняття «зона євро» і «держави-члени, які підпадають під вилучення». Умови переходу нових держав-членів на єдину валюту.
4. Есе на тему: «На вашу думку, які правові механізми може застосувати ЄС для врегулювання збройних конфліктів в третіх країнах, в тому числі щодо України?».

Варіант 8

1. Роль Європейського Парламенту в законодавчому процесі ЄС.
2. Поняття «комунітарне право». Місце комунітарного права в системі права ЄС.
3. Проблема ліквідації подвійного оподаткування між державами-членами ЄС.
4. Есе на тему: «Як реформа системи управління міграційними потоками в ЄС вплинула на право вільного пересування осіб?».

Варіант 9

1. Правове регулювання конкурентного права в ЄС: запобігання монополізації ринків.
2. Розмежування свободи пересування капіталів і свободи платежів.
3. Охарактеризуйте форму участі ЄС в СОТ та його основні зобов'язання в рамках цієї організації щодо торгівлі товарами.
4. Есе на тему: «Чи є механізми боротьби з корупцією в ЄС ефективними для забезпечення прозорості та відповідальності?».

Варіант 10

1. Європейське агентство з управління оперативним співробітництвом держав-членів ЄС на зовнішніх кордонах.
2. Правовий статус Європейського центрального банку та діяльність Єдиної системи центральних банків в ЄС.
3. Основні цілі ЄС щодо довкілля, енергетики та кліматичних змін. Реалізація стратегічних планів та проектів в цих сферах.
4. Есе на тему: «Як впливає політика ЄС щодо цифрового ринку на правове регулювання в державах-членах?».

1.5. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного/письмового екзамену, вирішенні тестів або змішаної форми, з можливістю використання технічних інструментів (GoogleClass, GoogleForms, GoogleMeet, Zoom, тощо).

1.5.1. Питання для підсумкового контролю

1. Передумови і причини європейської інтеграції.
2. Європейські Співтовариства: порядок і етапи формування, значення для формування ЄС
3. Зміст та значення Лісабонського договору 2007 року.
4. Територія ЄС. Офіційні мови ЄС. Офіційні символи ЄС.
5. Головні засади, цілі, завдання та принципи ЄС на сучасному етапі.
6. Склад і умови членства в ЄС. Порядок прийому нових членів. Можливість і умови призупинення прав членства.
7. Інституційна система Європейського Союзу. Поняття інституту Європейського Союзу. Ознаки інституту.
8. Склад і структура Європейської ради. Повноваження Європейської ради. Президент Європейської ради.
9. Місце, роль і статус Ради Європейського Союзу. Порядок формування і функціонування Ради.
10. Рада ЄС як законодавчий орган ЄС.
11. Особливий статус Голови Європейської ради. Особливості обрання та призначення, повноваження Голови.
12. Європейська Комісія: склад, порядок формування, строк повноважень, відставка.
13. Європейський Парламент: склад, принципи формування, порядок обрання депутатів. Регламент Європарламенту.
14. Парламентська процедура. Порядок прийняття рішень. Контрольні повноваження. Комітети з розслідування.
15. Омбудсман Європейського Союзу.
16. Правові основи організації та діяльності Суду ЄС. Юрисдикція Суду ЄС.
17. Рахункова палата ЄС.
18. Європейський центральний банк.
19. Причини і цілі введення громадянства Союзу. Громадянство ЄС і громадянство держав-членів.
20. Порядок набуття, статус, політико-правові наслідки громадянства ЄС.
21. Правовий статус постійного мешканця ЄС.
22. Поняття та значення внутрішнього ринку ЄС.
23. Вільний рух товарів.
24. Вільний рух осіб.
25. Свобода заснування та руху послуг.
26. Вільний рух капіталів та платежів.
27. Правове регулювання митного союзу ЄС.
28. Правові основи формування економічного і валютного союзу. Єдина валюта ЄС.

29. Право ЄС і міжнародне право. Право ЄС і національне право країн-членів.
30. Принципи верховенства і прямої дії права ЄС. Особливості прямої дії Договору про Європейський Союз, регламентів і директив Співтовариства.
31. Система права ЄС. Джерела права ЄС. «Первинне» і «вторинне» право.
32. Установчі акти ЄС і їх значення.
33. Особливості правового режиму установчих актів, їх відмінність від міжнародних договорів і співвідношення з національними конституційними актами держав-членів.
34. Нормативно-правові акти інститутів ЄС і їх різновиди.
35. Правова характеристика регламентів.
36. Особливості директив як різновидів правових актів ЄС. Види директив.
37. Рішення: поняття та правовий статус.
38. Судова практика як джерело права ЄС.
39. Акти ЄС, що не мають обов'язкової сили. Декларації (хартії), висновки, рекомендації та інші види юридичних актів.
40. Загальні принципи права ЄС, їх формування та значення.
41. Поняття спільного правового надбання (Acquis Communautaire) і його значення.
42. Поняття та значення гармонізації, уніфікації, адаптації та апроксимації законодавств ЄС.
43. Система комітології і її значення.
44. Особливості проходження проектів нормативних актів і погоджувальна процедура
45. Становлення системи власних ресурсів ЄС.
46. Бюджетний процес та бюджетний контроль в ЄС.
47. Система регулювання та функціонування банківської системи в ЄС.
48. Міжнародна правосуб'єктність ЄС.
49. Простір свободи, безпеки та юстиції в межах ЄС.
50. Політика ЄС щодо прикордонного контролю. Візова політика ЄС.
51. Спільна зовнішня політика і політика безпеки.
52. Спільна торговельна політика Євросоюзу.
53. Співробітництво у сфері простору свободи, безпеки та юстиції. Європейське оборонне відомство, Європол, Євроюст, Європейська агенція з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах ЄС
54. Законодавство ЄС у сфері економічної злочинності , незаконного обігу наркотичних засобів, корупції та інших категорій злочинів.
55. Антитерористичне законодавство ЄС.
56. Договірна практика Європейського Союзу : двосторонні, багатосторонні та змішані договори.
57. Правоздатність Союзу щодо укладання міжнародних угод.
58. Процедури укладання міжнародних угод.
59. Співробітництво Європейського Союзу з міжнародними організаціями.
60. Візовий режим . Уніфікація віз та порядку їх видачі у рамках Європейського Союзу .
Національні візи та порядок пересування у Шенгенській зоні осіб, які мають національні візи.
61. Співробітництво з третіми країнами і гуманітарна допомога.
62. Санкційна політика Європейського Союзу.
63. Історичні передумови інтеграційних процесів Україна-ЄС.
64. Політичні передумови інтеграційних процесів Україна-ЄС.
65. Угода про партнерство та співробітництво.
66. Порядок денний асоціації Україна-ЄС.
67. Угод про асоціацію України та ЄС. Етапи формування, підписання. Ратифікація Угоди про асоціацію.
68. Інституційне забезпечення інтеграції України та ЄС.
69. Наслідки для України подання заяви на членство в ЄС

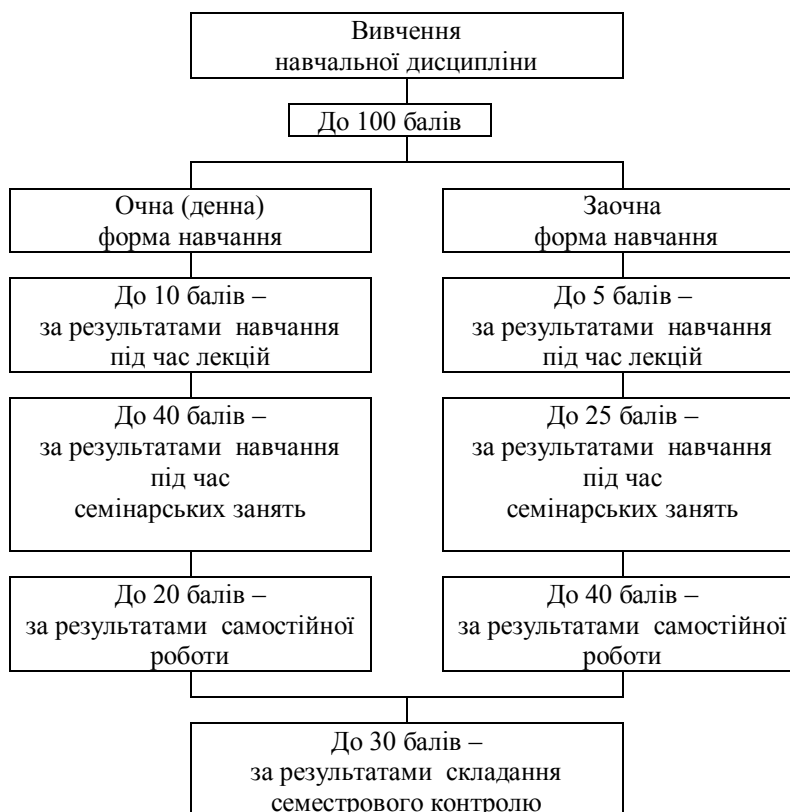
70. Допомога ЄС в умовах повномасштабного вторгнення (економічна допомога та санкційна допомога)

1.5.2. Приклад екзаменаційного білету

1. Передумови і причини європейської інтеграції.
2. Склад і структура Європейської ради. Повноваження Європейської ради. Президент Європейської ради.
3. Омбудсман Європейського Союзу.

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 5 лекційних занять за заочною формою навчання.

Отже, студент може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом				
		5	1	1	1	1
1.	Денна	5	1	1	1	1

2.3. Обсяг балів, здобутих студентом під час семінарських занять, обчислюється за сумою балів, здобутих під час кожного із занять, передбачених навчальним планом, і

визначається згідно з додатком 3 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 2 семінарських занять за заочною формою навчання. За результатами семінарського заняття кожному студенту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття. Критерії поточного оцінювання знань студентів наведені у п.4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за контрольну роботу студентів наведено в наступній таблиці:

№ з/п	Рівень виконання контрольної роботи	Кількість балів
1.	Високий (творчий)	36,5-40
2.	Достатній (конструктивно-варіативний)	33-36
		29,5-32,5
3.	Середній (репродуктивний)	25,5-29
		24-25
4.	Низький (рецептивно-продуктивний)	14-23,5
		0-13,5

2.5 На семестровий контроль з кожної навчальної дисципліни відводиться 30 балів. Шкала визначення балів за результатами семестрового контролю подана у табл.

Шкала

визначення балів за результатами семестрового контролю

Кількість балів за результатами семестрового контролю	Рівень знань студента	Критерії оцінювання
27 – 30	високий	Студент правильно, повно та аргументовано розкрив питання, продемонстрував вміння самостійно аналізувати теоретичний матеріал, правильно та аргументовано вирішив завдання практичного характеру, володіє термінологією і викладає матеріал чітко і логічно.
24,5 – 26,5	достатній	Студент достатньо повно розкрив суть питання, володіє термінологією, але назвав не всі риси, ознаки або види явища, процесу, інституту, теорії, категорії, проблеми, не до кінця розкрив зміст понять, допустив деякі неточності, які були виправлені ним при відповідях на додаткові питання і не вплинули на правильне розуміння змісту.
22,5 – 24		Студент у цілому розкрив суть питання, відповідає аргументовано і загалом правильно, володіє термінологією, але назвав не всі теорії, функції, риси явища, інституту, процесу, допустив декілька помилок, які не вплинули на їх правильне розуміння.
20,5 – 22	середній	Студент не до кінця розкрив основний зміст питання, деякі суттєві риси, явища, поняття. Проблеми розкрив частково, допустив певні помилки та неточності, які свідчать про його неповне розуміння сутності питання, в основному володіє термінологією.

18 – 20		Студент не до кінця розкрив зміст питання, не повністю визначив його істотні аспекти: риси, функції, види, форми тощо, допустив помилки принципового характеру, недостатньо володіє термінологією.
10,5 – 17,5	низький	Студент не достатньо розкрив зміст питання, не вмів його аналізувати і не може послідовно і логічно викласти, допустив суттєві помилки, не володіє термінологією.
0 – 10		Студент не розкрив зміст питання, не зумів його аналізувати і послідовно і логічно викласти, допустив хибні думки, не володіє термінологією.

Підсумовування балів за результатами вивчення навчальної дисципліни здійснюється після складання семестрового контролю. Семестрова оцінка з навчальної дисципліни обчислюється шляхом додавання набраних студентом балів з поточного та семестрового контролю, а також додаткових балів. Семестрова оцінка виставляється у відомості обліку успішності, індивідуальному навчальному плані та заліковій книжці студента, при чому вона не може перевищувати 100 балів.

2.6 У разі отримання за результатами вивчення навчальної дисципліни (поточного і підсумкового контролю) 34 або менше балів (оцінка F за шкалою ЄКТС) студент зобов'язаний повторно вивчити дисципліну в наступному навчальному періоді. У разі отримання за результатами вивчення навчальної дисципліни (поточного і підсумкового контролю) 35-59 балів (оцінка FX за шкалою ЄКТС) студент має право повторно пройти підсумковий контроль двічі: перший раз – перескладання викладачеві, другий раз – перескладання комісії.

3. Рекомендовані джерела

Тема 1. Виникнення та розвиток Європейського Союзу

1. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу : підручник / М. Р. Аракелян, М. Д. Василенко. О. : Фенікс, 2012. 390 с.
2. Грицаєнко Л. Л. Європейський Союз як організація sui generis // Публічне право.-2011. № 1. С.82-87 URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pubpr/2011_1/grycaenko.pdf.
3. Дахно І.І. Право Європейського Союзу: навч. посіб. К.: Центр учб. літ., 2018. 415 с.
4. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / за заг. ред. І. В. Яковюка. К. : Право України ; Х. : Право, 2013. 208 с.
5. Кондратюк С. Лісабонський договір і формування спільного європейського простору. *Віче : Теоретичний і громадсько-політичний журнал*. 2011. № 2. С. 2-4.
6. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна та ін. ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків, нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
7. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : Навчальний посібник. Вид. 10-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2021. – 484 с.
8. Покровська А. О. Громадянство Європейського Союзу: проблеми визначення та альтернативи. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14958/1/Pokrovska_320-325.pdf
9. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>
10. Кулабухова А. В. Каталог прав громадян Європейського Союзу. Право та інновації. 2016. № 1. С. 270-275. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2016_1_42.
11. Кірик А. Ю. Поняття й основні способи наближення законодавства держав-членів і третіх країн до законодавства Європейського союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя. 2021. №7. С.287-290

12. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, та ін. К. : Юрінком Інтер, 2011. 703 с.
13. Право Європейського Союзу: підруч. / за ред. О.К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.
14. Договір про Європейське Співтовариство вугілля і сталі (1951р.) *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_026
15. Договір про Європейське Економічне Співтовариство (1957р.) [*Верховна Рада України. Законодавство України*]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_017
16. Договір про Європейський Союз. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029/ed20050101
17. Договір про Європейське Співтовариство з атомної енергії (1957р.) *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_027
18. Єдиний Європейський Акт (1986р.) *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_028
19. Договір про Європейський Союз (1992р.) (Маастрихтська Угода) *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029/ed20050101
20. Амстердамський Договір (1997р.) *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://web.archive.org/web/20120829111957/http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>
21. Ніщський Договір (2001р.) *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_261
22. Лісабонський Договір (2007р.) *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029?lang=en
23. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами 27 червня 2014 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Тема 2. Поняття та види компетенції Європейського Союзу

1. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : Навчальний посібник. Вид. 10-те, змінене і допов. Харків : Право, 2021. 484 с.
2. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>
3. Комарова Т. В., Трагнюк О. Я., Яковюк І. В. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) : навч.-довід. посібник / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків: Прав, 2019. 178 с.
4. Європейський Союз у міжнародних відносинах: навч. посіб. / В.В. Копійка, С. О. Маковський, М. А. Миронова; за ред. В. В. Копійки. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 560 с. URL: https://elearning.iir.edu.ua/pluginfile.php/26416/mod_book/chapter/958/EU%20in%20IR.pdf?time=1644398263399

Тема 3. Поняття та класифікація джерел права Європейського Союзу

1. Богачова Л. Л. Джерела європейського та національного права. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. Х. : Право, 2012. Вип. 24. С. 17-26.
2. Бортник Н. Гармонізація законодавства України і європейського союзу про адміністративну відповідальність у сфері трудової міграції. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки, 2017. № 861. С. 232–240.
3. Ватрас В. А. Правова природа регламентів та директив Європейського Союзу, які врегульовують приватно-правові відносини (в контексті їх імплементації в законодавство

України). *Проблеми цивільного та господарського права*. Випуск4. Ч. 1. 2022. С.117-122. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/19.pdf.

4. Дахно І.І. *Право Європейського Союзу: навч. посіб.* К.: Центр учб. літ., 2018. 415 с.

5. *Європейське право: право Європейського Союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова*. Кн. перша: Інституційне право Європейського Союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. Київ: Ін Юре, 2015. С. 168

6. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. *Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>

7. *Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна та ін. ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд*. Харків, нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.

8. Петров Р. А. *Право Європейського Союзу : Навчальний посібник*. Вид. 10-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2021. – 484 с.

9. *Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеляна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія»*. Одеса : Фенікс, 2019. 144 с. URL:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/26787/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%95%D0%A1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

10. *Право ЄС : устрій та правопорядок / С.М. Задорожна, Н.В. Кирилюк, А.З. Маник; за заг. ред. С.М. Задорожної*. Чернівці, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2021. 232 с.

11. Прокопенко Л. Л., Рудік О. М., Рудік Н. М. *Інституційна система ЄС : навч. посіб.* Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.

12. Форманюк В. В. Система джерел права Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 83-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_2_25.

13. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 209-220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filpr_2013_1_20.

Тема 4. Правовий статус людини і громадянина в Європейському Союзі

1. Петров Р. А. *Право Європейського Союзу : Навчальний посібник*. Вид. 10-те, змінене і допов. Харків : Право, 2021. 484 с.

2. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. *Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>

3. *Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеляна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія»*. Одеса : Фенікс, 2019. 144 с. URL:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/26787/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%95%D0%A1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

4. *Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000*. Дата оновлення 01.01.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text

5. Суржинський М. І. Громадянство Європейського Союзу: проблеми визначення. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 86-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_3_21

Тема 5. Інституційна система Європейського Союзу

1. Бережна К. В. Європейська комісія в інституційному механізмі Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. Вип. 6. С. 126-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arvu_2015_6_20

2. Галаган М. О. Концептуальні засади інституціонального механізму реалізації євроінтеграційної політики України. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології* : зб. наук. праць Херсон : Вид-во ХНТУ, 2013. Вип. 1 (8). С. 39-43.

3. Дахно І.І. Право Європейського Союзу: навч. посіб. К.: Центр учб. літ., 2018. 415 с.
4. Кірик А.Ю. Реформування інституційної системи Європейського Союзу за Лісабонським договором. *Університетські наукові записки, 2021. Спецтема 293 «Міжнародне право».* С. 175-186
5. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>
6. Ковальова О. Методологія Європейського Союзу з оцінки демократичності політичних інститутів держав-кандидатів на вступ. *Людина і політика.* 2003. № 1. С. 3-9.
7. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
8. Нормативно-правові акти інститутів Європейського Союз. URL: <http://www.osvita-plaza.in.ua/publ/pravo-evropejskogo-sojuzu/normativno-pravovi-akti-institutiv-evropejskogo-sojuzu/106-1-0-4805>
9. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна та ін. ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків, нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
10. Офіційний сайт Європейського парламенту. URL: <http://www.europarl.europa.eu/>.
11. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: https://ec.europa.eu/info/index_en
12. Офіційний сайт Європейської Ради. URL: http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/european-council/index_en.htm
13. Офіційний сайт Ради Європейського Союзу. URL: http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/council/index_en.htm
14. Панкевич О., Кілик М. Особливості обрання Європейського Парламенту. *Вісник Центральної виборчої комісії. Міжнародний досвід.* URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2007_2/visnik_st_26.pdf
15. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : Навчальний посібник. Вид. 10-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2021. – 484 с.
16. Прокопенко Л. Л., Рудік О. М., Рудік Н. М. Інституційна система ЄС : навч. посіб. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.
17. Саракуца М. О. Місце Європейської служби зовнішньої діяльності в системі органів Європейського Союзу. *Правова держава.* 2012. № 15. С. 283-286.
18. Шевчук Б. М. Засади функціонування Європейського Союзу. *Ефективність державного управління.* 2015. Вип. 44(1). С. 21-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44%281%29_4
19. Яковюк І.В. Про особливості прояву принципу поділу влади в інституціональній системі Європейського Союзу: постановка питання. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* №5. 2003. С 17-27. URL : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2736/1/Jakovyuk_17.pdf

Тема 6. Прийняття та виконання рішень в Європейському Союзі

1. Антонюк Н., Утко Г. Трансформація системи прийняття рішень як передумова ефективного функціонування ЄС. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 14. 2010. С.151-155. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8126/1/.pdf>
2. Довгань Г. В. Процедури прийняття рішень в Європейському Союзі Серія ПРАВО. Випуск 21. Частина 1. Том 1. 2013. С.36-38. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/28285/1/pdf>
3. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>
4. Краснопольська Т. М. Узгодженість та вплив в Європейському парламенті крізь призму політичних груп. *Актуальні проблеми політики.* 2018. Вип. 62. С.103-113. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/62_2018/12.pdf

5. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : Навчальний посібник. Вид. 10-те, змінене і допов. Харків : Право, 2021. 484 с.
6. Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеяна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2019. 144 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/26787/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%95%D0%A1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
7. Право ЄС : устрій та правопорядок / С.М. Задорожна, Н.В. Кирилюк, А.З. Маник; за заг. ред. С.М. Задорожної. Чернівці, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2021. 232 с.
8. Святун Олена Володимирівна. Вирішення спорів в праві ЄС. Конспект лекцій. - Київ: Інститут міжнародних відносин. – 124 с. URL: <https://elearning.iir.edu.ua/pluginfile.php/.pdf>
9. Яцків Я. О. Механізм прийняття рішень у ЄС. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2020/paper/viewFile/10282/8603>

Тема 7. Основні свободи внутрішнього ринку Європейського Союзу

1. Громовенко К. В. Внутрішній ринок ЄС як фундамент економічної інтеграції: історико-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3С. 190-193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_3_58
2. Дахно І.І. Право Європейського Союзу: навч. посіб. К.: Центр учб. літ., 2018. 415 с.
3. Кірик А.Ю. Особливості функціонування вільного руху товарів в Європейському Союзі. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 8. С. 64-67.
4. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>
5. Лічман Ю. С. Правове регулювання послуг в праві Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 335-338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_75.
6. Мушак Н. Б. Свобода пересування осіб як одне із фундаментальних прав громадян Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 117(1). С. 105-113. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2013_117\(1\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2013_117(1)_15)
7. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна та ін. ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків, нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
8. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : Навчальний посібник. Вид. 10-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2021. – 484 с.
9. Поліванова О.М. Правове регулювання свободи пересування працівників у Європейському союзі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108. Ч. І. С. 258–266.
10. Решота О. А. Становлення внутрішнього ринку Європейського Союзу: передумови та особливості. *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_9_7
11. Стрілець Б. В. Свобода руху капіталу та інвестиційна діяльність у Європейському Союзі. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 299-304. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_1_72.
12. Право ЄС : устрій та правопорядок / С.М. Задорожна, Н.В. Кирилюк, А.З. Маник; за заг. ред. С.М. Задорожної. Чернівці, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2021. 232 с.

Тема 8. Правове регулювання фінансових відносин в Європейському Союзі

1. Біла Л. М. Гармонізація фінансових систем країн Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 10. С. 228-231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_10_51
2. Бурбика М.М., Смирнова Г.Ю. Фінансова система Європейського Союзу: переваги та проблеми розвитку. *Правові горизонти*. 2016. № 2(15). С. 125-131.

3. Вальчук К. М. Механізм фінансового контролю Євросоюзу. *Наше право*. 2016. № 1. С. 180-184.
4. Губанова Т. О. Значення досвіду країн ЄС для подальшого реформування системи державного фінансового контролю в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 33(2). С. 14-17.
5. Гуляєва Л.П. Трансформація фінансового сектору Європейського союзу: на шляху до сталої фінансової системи. Конфапсвт 2017 наук.-практ. конф. (5-6 квітня 2017 р.) / [заг.ред. Семигіної Т.В. К.: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017. С.17-20. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Huliaeva_JM_Transf.pdf.
6. Дахно І.І. Право Європейського Союзу: навч. посіб. К.: Центр учб. літ., 2018. 415 с.
7. Європейські студії у фінансах : навч. посіб. / І. О. Школьник, А. Ю. Семенов, В. М. Кремень та ін. ; за заг. ред. І. О. Школьник, А. Ю. Семенова. – Суми : Сумський державний університет, 2017. – 214 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/63410/1/Shkolnyk_ievropeiski.pdf/
8. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>
9. Конончук І. Становлення системи власних ресурсів Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2. С. 53–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2018_2_12.
10. Михалчич В.М. Ознаки правового статусу Європейського центрального банку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 54. с. 224 - 226.
11. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна та ін. ; за заг. ред. Т. П. Сироїд. Харків, нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
12. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : Навчальний посібник. Вид. 10-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2021. – 484 с.
13. Поручник А. Процеси бюджетної консолідації в Європейському Союзі. Міжнародна економічна політика. 2015. № 1. С. 5-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2015_1_3.
14. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров та ін.; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
15. Редзюк Є. В. Особливості створення і функціонування єдиного ринку фінансових послуг у країнах ЄС: уроки і досвід для України. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2017. № 10. С. 171-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2017_10_22.
16. Розвиток фінансових інститутів ЄС та виклики для фінансової політики України : монографія / Борзенко О.О., Богдан Т.П., Шаров О.М. та ін.; НАН України, ДУ«Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2019. 372 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/312.pdf>.
17. Хорошаєв Є. С. Розвиток бюджетного права ЄС. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013. № 2. С. 95-101.

Тема 9. Спільні політики на напрямки діяльності Європейського Союзу

1. Ministers discuss EDA analysis on defence investment gaps. URL: <https://eda.europa.eu/news-and-events/news/2022/05/17/ministers-discuss-eda-analysis-on-defence-investment-gaps>
2. Questions and Answers: Defence Investment Gaps and measures to address them. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_3144
3. The EU's Defence Technological and Industrial Base. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_IDA\(2020\)603483](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_IDA(2020)603483)
4. Боднар Н. А. Правове регулювання, проблеми та перспективи судової співпраці України та Європейського союзу в цивільних справах. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 262-270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2018_4_49.
5. Європейський Союз у міжнародних відносинах: навч. посіб. / В.В. Копійка, С. О. Маковський, М. А. Миронова; за ред. В. В. Копійки. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 560 с. URL: <https://e->

learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/26416/mod_book/chapter/958/EU%20in%20IR.pdf?time=1644398263399

6. Жупанова К. Контртерористична політика ЄС: транснаціональний аспект і досвід для України/ Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2018. Вип. 18. С. 292-298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2018_18_43.

7. Задорожна С. Правове регулювання співробітництва правоохоронних органів в рамках ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 2, № 74 (2022). С. 155-160. URL: <http://visnykpravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273515/268893>

8. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>

9. Кубатко О. В., Пімоненко Т. В. Торговельна політика ЄС та Україна : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2019. 143 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/73002/1/Torhoveln_a_polityka.pdf;jsessionid=2BC65149E9EFBA0C9C541AA5C49589CA

10. Митне право ЄС: навчально-методичний посібник; освітні програми підготовки бакалаврів в НУ «ОЮА», галузі знань – 08 «Право», 29 «Міжнародні відносини», спеціальності – 081 «Право», 293 «Міжнародне право» / Г. Л. Карпенко, Н. О. Коваль, О. Є. Панфілова. – Одеса: Фенікс, 2020. – 118 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16080/Mytne_pravo_EU.pdf?sequence=3

11. Партнерство Україна – ЄС у безпековій сфері: сучасний стан і перспективи. Razumkovcentre. Київ: 2021. 71 с. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/.pdf>

12. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : Навчальний посібник. Вид. 10-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2021. – 484 с.

13. Поляков А.О. Антитерористичне законодавство Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аспект. Порівняльно-аналітичне право. 2017. №4. С. 355-357.

14. ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 21 червня 2023 р.). – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – 396 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41165/Protydiia%20terorystychnym%20aktam%20u%20miskomu%20seredovyshchi.pdf?sequence=1>

15. Рудік Н. Зміцнення оборонної спроможності ЄС: шляхи подолання інвестиційних прогалин. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України*: матеріали XIX наук.-практ. конф. 16 червня 2022 р., м. Дніпро / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Дніпро: НТУ ДП, 2022. – С. 23-26.

Тема 10. Право зовнішніх зносин Європейського Союзу

1. Галанюк, Я. С. Сучасна політика країн-членів європейського союзу щодо діяльності прикордонних служб у сфері охорони та захисту державного кордону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 21. С. 112-117.

2. Дахно І.І. Право Європейського Союзу: навч. посіб. К.: Центр учб. літ., 2018. 415 с.

3. Європейське право: право Європейського Союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. Кн. перша: Інституційне право Європейського Союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. Київ: Ін Юре, 2015. С. 168

4. Кермач Р. Проблема біженців в ЄС: довгострокові наслідки нового виклику. Фонд “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва. 2015. URL : <http://dif.org.ua/article/problema-bizhentsivv-es-dovgostrokovi-naslidki-novogo-vikliku>

5. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>

6. Краєвська О. А. Трансформація моделей формування спільних політик ЄС у компетенції ЄС за Лісабонським договором. *Вісник Львівського університету*, 2016. С. 70–79.
7. Краївська О. Горизонтальні політики ЄС у системі спільних політик ЄС. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2017. Випуск 42. с. 75 - 83.
8. Мартинов А. Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку. *Європейські історичні студії*. 2015. № 1. С. 43-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2015_1_6.
9. Могильчук О. О. Деякі питання формування зовнішньополітичної функції ЄС за договором про Європейський Союз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 32(1). С. 60-64. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32\(1\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32(1)_15).
10. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна та ін. ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків, нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
11. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : Навчальний посібник. Вид. 10-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2021. – 484 с.
12. Рафальський І. Політика євроінтеграції та її роль в процесі Національного самовизначення. URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/ru/2011-4/10.pdf>
13. Слюсаренко Ю. А., Шпак Д.Р. Правові аспекти здійснення і реалізації спільної зовнішньої політики, політики безпеки Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114(1). С. 40-45. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2013_114%281%29__7
14. Європейський Союз у міжнародних відносинах: навч. посіб. / В.В. Копійка, С. О. Маковський, М. А. Миронова; за ред. В. В. Копійки. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 560 с. URL: https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/26416/mod_book/chapter/958/EU%20in%20IR.pdf?time=1644398263399

Тема 11. Історичні та політичні передумови процесів інтеграції України та Європейського Союзу

1. EU-UkraineAssociationAgreement – thecompletetexts. URL : http://eeas.europa.eu/ukraine/assoagreement/assoagreement-2013_en.htm
2. Firststageof EU-UkraineActionPlanonVisaLiberalizationcouldbefinishedbeforeVilniussummit – Tombinski. TagArchives: EU-UkraineAssociationAgreement. URL : <http://www.modernukraine.eu/tag/forum-kluyiev-european-integration-course-does-not-stop-2/>
3. Herman V. TheAssociationAgreementbetweenthe EU andUkrainemustbesigned. AppealoftheUkrainianNationalPlatformoftheEasternPartnershipCivilSocietyForum. URL : <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/the-association-agreement-between-the-eu-and-ukraine-must-be-signedappeal-of-the-ukrainian-national-platform-of-the-easternpartnership-civil-societyforum/lang/en>
4. Дахно І. І. Право Європейського союзу : навч. посібник. / За ред. д.е.н., проф. І. І. Дахна. / І. І. Дахно, В. М. Алієва-Барановська. К. : «Центр учбової літератури», 2017. 416 с.
5. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління URL: <http://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>
6. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/pdf>
7. Нечипорук, К. О., Щерба Р. І. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладення угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство* / голов. ред. М.М. Палінчак. Ужгород : Гельветика, 2018. Вип. 22, №Ч.3. С. 5–9.

8. Палагнюк Ю. В. Механізми співробітництва між Україною та ЄС відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 6. С. 135-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_6_27
9. Палагнюк Ю. В. Політика ЄС щодо України на етапі реалізації Україною євроінтеграційної стратегії. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер. : Державне управління. 2012. Т. 186, Вип. 174. С. 18-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_186_174_5.
10. Петров Р. А. Право Європейського Союзу : Навчальний посібник. Вид. 10-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2021. – 484 с.
11. Про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Угода, Протокол, Міжнародний документ від 14.06.1994 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
12. Сіренко К. Ю. Євроінтеграційна політика України: позитивні і негативні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: зб. наук. праць. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 2, част. 3. № 22, С. 65-69.
13. Сюр Н. В. Правова інтеграція України до Європейського Союзу : теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н. В. Сюр ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2006. 20 с.
14. Степаненко Н. О., Степаненко В.О. Інтеграція України до Європейського союзу: переваги та недоліки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 61. С. 62-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2018_61_9.
15. Угода про Асоціацію між ЄС та Україною : Короткий посібник з Угоди про Асоціацію URL: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf.
16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ратифікована від 16.09.2014 № 1678-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
17. Яковюк І. В. Європейський Союз і Україна: еволюція взаємовідносин. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2009. №3. С. 14–28.

4. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Законодавство Європейського Союзу - <http://eur-lex.europa.eu/>
2. Європейська Комісія, Генеральний директорат з комунікацій - <https://europa.eu/>
3. Європейський парламент - <http://www.europarl.europa.eu/>
4. Європейська рада та Рада Європейського Союзу - <http://www.consilium.europa.eu/>
5. Європейська Комісія - <http://ec.europa.eu/>
6. Суд справедливості Європейського Союзу - <http://curia.europa.eu/>
7. Європейський центральний банк - <http://www.ecb.europa.eu>
8. Рахункова палата - <http://www.eca.europa.eu>
9. Представництво Європейського Союзу в Україні - https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk